

מוסדות
**דברי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

מה תצעק אלי דבר אל בני ויסעו

הלכה

דין מכשירין אם דוחין שבת

פרשת בשלח תשפ"ד

שנה כ"ה - קובץ ט"ז [תת"ע]

יד"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת בשלח

דין מכשירין אם דוחין שבת

"שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו" (שמות ט"ו כ"ה).

"במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם שבת ופרה אדומה ודינים" (רש"י עה"ת).

"החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה" (שמות י"ב ב').

הנה יש לעיין ולדון בשאלה כללית, בכל הני מצוות שדוחין את השבת האם גם מכשיריהן דוחין את השבת. ושאלה זו מתעוררת בששה מצוות ותחומים שונים.

במילה בזמנה שדוחה שבת, וכן בקרבנות ציבור ופסח שדוחין שבת, ובאוכל נפש ביו"ט, בקידוש החודש, בפיקוח נפש ובמלחמה.

ונחזה אנן.

א

מילה וקרבנות ציבור

לגבי מכשירי מילה שנינו במשנה (שבת ק"ל ע"א)

"רבי אליעזר אומר אם לא הביא כלי מערב שבת, מביאו בשבת מגולה. ובסכנה מכסהו על פי עדים. ועוד אמר רבי אליעזר כורתים עצים לעשות פחמין לעשות (כלי) ברזל. כלל אמר רבי עקיבא, כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת, (ומילה) שאי אפשר לעשותה מערב שבת דוחה את השבת".

ובגמ' (שם קל"א ע"א) דנו לפי רבי אליעזר בדין מכשירי שאר המצוות, עי"ש, ואכמ"ל.

ולגבי שחיטת הפסח שנינו במשנה (פסחים ס"ה ע"ב):

דין מכשירין אם דוחין שבת

"אלו דברים בפסח דוחין את השבת שחיתתו וזריקת דמו ומיחוי קרביו והקטר חלביו אבל צלייתו והדחת קרביו אינן דוחין את השבת הרכבתו והבאתו מחוץ לתחום וחתירת יבלתו אין דוחין את השבת רבי אליעזר אומר דוחין. אמר רבי אליעזר והלא דין הוא מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת אלו שהן משום שבות לא ידחו את השבת אמר לו רבי יהושע יום טוב יוכיח שהתירו בו משום מלאכה ואסור בו משום שבות אמר לו רבי אליעזר מה זה יהושע מה ראייה רשות למצוה השיב רבי עקיבא ואמר הזאה תוכיח שהיא מצוה והיא משום שבות ואינה דוחה את השבת אף אתה אל תתמה על אלו שאף על פי שהן מצוה והן משום שבות לא ידחו את השבת אמר לו רבי אליעזר ועליה אני דן ומה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת הזאה שהיא משום שבות אינו דין שדוחה את השבת אמר לו רבי עקיבא או חלוף מה אם הזאה שהיא משום שבות אינה דוחה את השבת שחיטה שהיא משום מלאכה אינו דין שלא תדחה את השבת אמר לו רבי אליעזר עקיבא עקרת מה שכתוב בתורה בין הערבים במועדו בין בחול בין בשבת אמר לו רבי הבא לי מועד לאלו כמועד לשחיטה כלל אמר רבי עקיבא כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת שחיטה שאי אפשר לעשותה מערב שבת דוחה את השבת".

ודין קרבן תמיד ושאר קרבנות ציבור כדין הפסח.

הרי לן שבשני אלה נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא, והלכה כרבי עקיבא שאין מכשירין דוחין את השבת.

ב

מכשירי אוכל נפש

והנה נחלקו רבי יהודה וחכמים במכשירי אוכל נפש אם דוחין יו"ט, לדעת רבי יהודה מותר לחלל יו"ט על מכשירי אוכל נפש ולשיטת חכמים אסור, והרמב"ם (הל' יו"ט פ"א הל' ה' – ח') פסק כרבי יהודה.

ויש להעיר דהלא רבי יהודה מרבותינו שבדרום היה, מתלמידי רבי עקיבא ומסתמא אינו חולק על רבו, והרי רבי עקיבא סובר שמכשירי מילה וקרבנות ציבור אינם דוחין שבת, וע"כ דסבירא ליה לרבי יהודה דשאני מכשירי אוכל נפש ובהן מסתבר טפי שדוחין שבת.

דין מכשירין אם דוחין שבת

ונראה דשאני מילה וקרבנות ציבור שיש בהם מעשה מסויים הכרוך בחילול שבת דהיינו מלאכת נטילת נשמה במילה ובשחיטה, משא"כ באוכל נפש שלא התירה תורה מעשה מסויים אלא התירה מלאכת יו"ט למטרה מסויימת דהיינו שמחת יו"ט, שהרי מלאכת אוכל נפש יכולה להיות נטילת נשמה בשחיטת בהמה ועוף, בישול בתבשילין ואפיה בפת, לישה וברירה וקצירת פירות וירקות לשיטת כמה ראשונים, וכיוצא בהם מלאכות רבות, ומשום כך סבירא ליה לרבי יהודה דאף מכשירי אוכל נפש דוחין יום טוב.

ועוד יש לעיין בסוגיא זו דמפשטות דברי הגמ' בשבת ובפסחים מבואר דלרבי עקיבא שאסור לחלל שבת על מכשירי מילה וקרבנות ציבור, סברא היא ולא בעינן קרא למיסר, אלא מסברא ידענו דלא התירה תורה חילול שבת אלא בגוף המילה ובהקרבת הקרבן ולא במכשיריהן, ויש לעיין דמאי שנא ממכשירי אוכל נפש שדרשו בגמ' שם (כ"ח ע"ב) "הוא ולא מכשיריו", ולולי שהתירה תורה היינו מתירים מסברא.

וי"ל בזה כמה דרכים:

א. נראה בדרכינו הנ"ל דכיון דבאוכל נפש לא באה התורה להתיר מעשה מסויים כמו מילה לקרבנות ציבור, אלא מלאכות רבות ושונות, כדי שישמח האדם ביו"ט במאכל ומשתה, ומשו"כ מסתבר שגם מכשירין הותרו, לולי שדרשו "הוא ולא מכשיריו".

ב. נראה עוד בהקדם דברי המשנה והגמ' במגילה (ז' ע"ב):

"אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד".

ובגמ' שם:

"הא לענין מכשירי אוכל נפש זה וזה שוין. מתניתין דלא כרבי יהודה, דתניא אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש, רבי יהודה מתיר אף מכשירי אוכל נפש. מאי טעמא דתנא קמא, אמר קרא הוא ולא מכשיריו. ורבי יהודה, אמר קרא לכם, לכם לכל צורכיכם. ואידך נמי, הכתיב לכם, לכם ולא לנכרים, לכם ולא לכלבים. ואידך נמי, הא כתיב הוא, כתיב הוא וכתוב לכם, כאן במכשירין שאפשר לעשותן מערב יום טוב, כאן במכשירין שאי אפשר לעשותן מערב יום טוב".

דין מכשירין אם דוחין שבת

ונראה דאילולי שגזרה תורה "הוא ולא מכשיריו" הוי אמינא ללמוד מ"לכם לכל צרכיכם" שאף מכשירי אוכל נפש התירו.

ג. מדברי החתם סופר בחידושו (שבת קל"ז ע"ב) משמע דהוי אמינא להתיר מכשירי אוכל נפש מדין מתוך שהותרה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, עי"ש.

ויש לעיין בזה לפי דרכי ההבנה בגדר מתוך, עיין מנחת אשר (סימן כ"ט אות ה'), ואכמ"ל.

ד. באור שמח (הל' מילה פ"ב ה"י) כתב דמסתבר דמכשירי אוכל נפש דוחין יו"ט משום שמחת יו"ט, ומצות השביתה ביו"ט נדחית מפני מצות השמחה ביו"ט, ושאני ממילה וקרבות ציבור דלא שייכי במהותן למצות שבת ויו"ט, עי"ש.

ג

מכשירי קידוש החודש

איתא במשנה (ראש השנה כ"א ע"ב):

"על שני חדשים מחללין את השבת, על ניסן ועל תשרי, שבהן שלוחין יוצאין לסוריא, ובהן מתקנין את המועדות. וכשהיה בית המקדש קיים, מחללין אף על כולן, מפני תקנת הקרבן".

ובגמ' שם:

"תנו רבנן מניין שמחללין עליהן את השבת, תלמוד לומר אלה מועדי ה'... אשר תקראו אתם במועדם. יכול כשם שמחללין עד שיתקדשו כך מחללין עד שיתקיימו, תלמוד לומר אשר תקראו אותם, על קריאתם אתה מחלל, ואי אתה מחלל על קיומם. וכשהיה בית המקדש קיים מחללין אף על כולן מפני תקנת הקרבן".

ובמשנה שם (כ"ב ע"א):

"מי שראה את החדש ואינו יכול להלך, מוליכין אותו על החמור, אפילו במטה. ואם צודה להם, לוקחין בידן מקלות, ואם היתה דרך רחוקה, לוקחין בידם מזונות. שעל

דין מכשירין אם דוחין שבת

מהלך לילה ויום מחללין את השבת ויוצאין לעדות החדש, שנאמר אלה מועדי ה'... אשר תקראו אתם במועדם".

ומבואר דמחללין שבת כדי להעיד על חידוש הלבנה, ואף כדי להביא את העד במטה ולספק לו מזון ושתיה. ויתירה מזו מבואר בריש פ"ב דר"ה דאף העדים שבאין להעיד על כשרות עדי החודש מותר להם לחלל שבת כדי לבא לפני בית דין, כמבואר (שם כ"ב ע"א) וברמב"ם (הל' קידוש החודש פ"ג ה"ג).

הרי דמחללין שבת אף על מכשירין דקידוש החודש, ויש לעיין מאי שנא מילה וקרבת ציבור שבהם נחלקו רבי אליעזר ורבי עקיבא אם מכשיריהן דוחין את השבת, והלכה כרבי עקיבא דאין מכשיריהן דוחין את השבת וכמבואר בשבת (ק"ל ע"א) ובפסחים (ס"ה ע"ב).

וכבר הקשה כן בפני יהושע (ר"ה כ"א ע"ב ד"ה במשנה על שני) וכתב דיש ליישב וסתם ולא פירש, וכתב עוד דבאמת אסור לחלל את השבת אלא באיסור מחמר בלבד, ולא משמע כן לא בגמ' ולא ברמב"ם ובכל הראשונים.

ובטורי אבן (ר"ה כ"ב ע"א ד"ה אם אינן מכירין) תמה עוד דכיון דכל אדם בחזקת כשרות ואין כאן אלא חשדא בעלמא שמא העד פסול ומכת הביתוסים, איך התירו איסור דאורייתא דחילול שבת בשביל דרבנן, ושפיר תירץ דכיון שחכמים תיקנו שאין להאמין לעדים שוב אי אפשר לקדש את החודש ללא עדים שיעידו על כשרות עדי החודש, וממילא מותר אף להם לחלל את השבת.

אך עדיין קושית הפני יהושע במקומה עומדת.

ובאגרות משה (או"ח ח"ב סימן י"א) העיר עוד במה שמותר למאה עדים לבא ולהעיד אף שאין כל צורך בעדותן משום שאם נמנע מהם להעיד אתה מכשילן לעתיד לבא, מה שלא מצינו בשום מצוה אחרת שדוחה שבת ואף לא בפיקוח נפש, וכתב בזה שתי סברות שונות:

א. "שתקון כל החדשים הם מצוה אחת ולכן שייך שגם היום יחללו בשביל חדש של שנה אחרת".

דין מכשירין אם דוחין שבת

ולא הבנתי דבריו כלל, דהלא פשוט שכל פעם שבית דין מקדש את החודש הוי מצוה בפני עצמה, ומה בין מצות קידוש החודש לכל מצוות התורה.

ב. "וגם אולי סובר ר"ג שמצוה על כל הרואה להעיד אף שהן מאה עדים ורק אם לא היה חשש דלעתיד היו מתקנין שלא לחלל שבת ובשביל זה הוצרך לומר טעם שאתה מכשילן לעתיד".

וראיתי שגם הגרש"ז במנחת שלמה (ח"ב סימן ל"ז) כתב סברא זו.

ולא ירדתי לסוף דעתם גם בדברים אלה, דאף אם מצוה זו רובצת על כל הרואה, אין זה אלא במה שנצרך לקידוש החודש, ומה מצוה יש להעיד על הלבנה כשאין כל צורך למצות קידוש החודש. והלא גם פיקוח נפש מוטל על כל אחד ואחד, ואעפ"כ פשוט דאם כבר אין כאן פיקוח נפש אסור לחלל את השבת, ולא כמ"ש הגרש"ז שגם בפיקוח נפש הדין כן, ומה בין פיקוח נפש לקידוש החודש.

ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן ז' אות ג') הביא את מה שכתב הרמב"ם (הל' קידוש החודש פ"ג ה"ג):

"כשם שמחללין העדים שראו את החדש את השבת כך מחללין עמהן העדים שמזכין אותן בבית דין אם לא היו בית דין מכירין את הרואין, ואפילו היה זה שמודיע אותן לבית דין עד אחד הרי זה הולך עמהן ומחלל מספק שמא ימצא אחר ויצטרף עמו".

ותמה המפרש מאי שנא ממילה שאין מחללין שבת על ספק מילה בזמנה, והלחם משנה כתב:

"שאני קידוש החדש דתלוי ביה תקנת המועדות ועל שום ספק מחללין משא"כ מילה שיכול לעשותה ביום אחר ופשוט הוא".

ותמה הגרש"ז דהלא גם ספק קרבן אינו דוחה שבת אף על פי שאין לו תשלומין ביום אחר.

וכתב המנחת שלמה:

דין מכשירין אם דוחין שבת

"דכיון דלמדו בגמ' מקראי דעל קריאתן אתה מחלל שבת משוינן קידוש החודש לפקו"נ שדוחה שבת דילפינן מוחי בהם ולא שימות בהם ומצוה לחלל שבת אפי' על מכשירין וגם על ספק רחוק מאד".

וגם את דבריו אלה לא הבנתי, דמה ענין קידוש החודש אצל פיקוח נפש, ומה בין קידוש החודש שלמדו מקראי שדוחה שבת לקרבן ציבור ומילה בזמנה שאף בהם למדנו מקראי שדוחין שבת, וספיקן ומכשיריהן אינם דוחין שבת.

והנראה לענ"ד בזה, דבכח שנמסר בידם קבעו חז"ל בעומק בינתם ורוח קדשם בכל מצוה ובכל דין את תחומי ההלכה פרטיה ודקדוקיה לפי מהות הענין, והן הם אשר קבעו מה שקבעו, ואפרש.

הצד השווה שבמילה וקרבנות ציבור שמצוות אלה מוטלות על אנשים מוגדרים ומסויימים, מילת הבן על האב המל בעצמו או ממנה מוהל במקומו, והקרבת הקרבנות על כהני המשמר, ומשום כך להם לבדם הותרה חילול שבת ולא לזולתם.

ובשתי מצוות אלה ברור ופשוט מה הן המעשים המחייבים חילול שבת, החיתוך והפריעה במילה, והשחיטה בקרבנות, וכל יתר המעשים אינם אלא מכשירים שאסור לעשותן בשבת, כיון שאפשר לעשותן מערב שבת.

משא"כ בקידוש החודש ופיקוח נפש שבהם אין מעשה מסויים שהתירו בו חילול שבת, וע"כ דכל הנצרך והמתבקש להציל את הנפש ולקדש את החודש הותרה, ואין כאן כל הבחנה וחילוק בין המעשה למכשיריו, ואין כאן מעשה מסויים שיש בו בהכרח חילול שבת כמו במילה וקרבנות ציבור.

ועוד דבאמת אין עצם מצות קידוש החודש כרוכה כלל בחילול שבת, לא מצד מצות הבית דין לקדש את החודש ולא מצד מצות העדים להעיד על חידוש הלבנה, וע"כ דכל מה שהתירה תורה לחלל את השבת, ע"כ אינה אלא לענין מכשירין, כך נראה פשוט, עד שאני מתפלא על הפני יהושע מה ראה להקשות קושיא זו.

אך עדיין צריך ביאור מה בין פיקוח נפש בשבת שאסור לחלל שבת כשאין כל צורך ולא התירו משום חשש לעתיד לקידוש החודש שבו מצוה לחלל שבת אף כשיודעים שכבר באו עדים להעיד מחשש שלא יבואו לעתיד לבא.

דין מכשירין אם דוחין שבת

ונראה בזה, דשאני פיקוח נפש שהיא ענין מקרי ולא קבוע, והחולה בפנינו ובדרך כלל ברור לכל אם יש צורך בחילול שבת כדי להציל את הנפש אם לאו, לא כן בקידוש החודש שהוא ענין קבוע דבר חודש בחדשו, והעדים בדרך כלל אינם מכירין זה את זה, ואין בכחם לדעת אם כבר באו עדים אחרים להעיד בבית דין, ויש לפעמים טרחה גדולה לעד לעזוב את ביתו, ולבטל את זמנו ולשים את פעמיו ולטרוח להגיע לבית דין תוך כדי חילול שבת, וחששו חכמים שאם יטרחו בחנם ויתברר להם שלא קיימו כל מצוה ולחנם חיללו את השבת, בפעם אחרת יתלו שמסתמא באו אחרים להעיד וימנעו מלבו להעיד, ומשו"כ קבעו חכמים ברוח קדשם שכונת התורה שלעולם מצוה להעיד ומותר אף לחלל שבת אף אם ידעינן שכבר באו עדים אחרים להעיד.

כך נראה ברור ופשוט לענ"ד.

ד

מכשירי פיקוח נפש

והנה לכאורה פשוט דבפיקוח נפש אין כל נפ"מ בין גוף ההצלה למכשיריו, דכל הנצרך והמתבקש כדי למנוע סכנה ולהציל נפש אחת מישראל מותר בשבת, אך עכ"ז יש מגדולי האחרונים שחילקו בין גוף ההצלה למכשיריו.

בשו"ת עטרת חכמים (או"ח סימן ד' ד"ה אמנם לכאורה) כתב דחילול שבת לפיקוח נפש הוא גדר הותרה, אך מכשירים של פיקוח נפש אינם אלא בגדר דחוייה, ויש בזה נפ"מ להלכה. ויסוד דבריו דכל המקורות שמהם למדנו דפיקוח נפש דוחה שבת אין לנו מהם אלא עצם מעשה ההצלה, ובפרט לפי רבי עקיבא ורבי אליעזר (יומא פ"ה ע"ב) שלמדנו מעבודה ומילה שדוחין את השבת וק"ו לפיקוח נפש, ובאלה שבת הותרה, והוא הדין לפיקוח נפש, אבל מכשירי פיקוח נפש לא למדנו אלא מ"וחי בהם ולא שימות בהם", וגדר זה הוא דחוייה, עי"ש.

אך לענ"ד אין הדברים נראים כלל, וכבר כתבתי במק"א לפקפק במה שחילקו האחרונים בין שבת דילפינן שפיקו"נ דוחה אותה מחלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה דהוי הותרה, לשאר מצוות שדוחין מפני פיקו"נ דילפינן מוחי בהם, דהוי דוחיה. ולענ"ד אין בין זה לזה ולא כלום, ודין אחד לשבת ושאר כל המצוות שנדחין

דין מכשירין אם דוחין שבת

מפני פיקוח נפש, ואין בין דרשה זו לחברתה, ובכולן נחלקו ונסתפקו אם הותרה או דחויה, ומוש"כ גם בדברי העטרת חכמים יש לפקפק.

וכעין דברי העטרת חכמים מצינו עוד בשו"ת מחנה חיים (או"ח ח"ב סימן ס') שפקפק במה דמשמע מדברי החתם סופר שאם היה חולה בפנינו היה מקום להתיר ניוול המת כדי ללמוד איך להצילו, וכתב המחנה חיים דכיון שאינו עוסק בהצלה, אלא בכעין מכשירי הצלה אין לדחות את המצוות, עי"ש.

הרי שגם הוא חילק בין הצלה למכשירו.

ובספר נשמת אברהם כתב בשם הגרש"ז אורבך דאף לפי שיטות הראשונים שבפיקוח נפש אין עושין ע"י שינוי, מ"מ בכתובה המתבקשת בבתי חולים, אף שמותר לכתוב, מ"מ צריך לעשות ע"י שינוי כיון שאין זה כמעין מכשירין.

ולענ"ד בכל הנוגע לפיקוח נפש אין בין עצם ההצלה למכשיריה ולא כלום, אך מ"מ לגופן של דברים כיון שלגבי כתיבה והקפדה על פרוטוקול קשה להגדיר במדוייק את גבולות הפיקו"נ, אף אני מורה ובא שאם אפשר לכתוב בשינוי עדיף טפי.

ה

מכשירי מלחמה

ויש לעיין לאחר כל הנ"ל מה דין מכשירי מלחמה האם דוחין שבת, דהנה מלחמה דוחה שבת, ומלבד הצלת נפשות ישראל שיש במלחמה, דרשו עוד (שבת י"ט ע"א) "עד רדתה, אפילו בשבת", ובירושלמי (שבת פ"א ה"ח, י"ג ע"א) למדו עוד מיריחו שנכבשה בשבת, עי"ש.

וכבר הארכתי במק"א לבאר שיש שתי דרכים במה דמלחמה דוחה שבת:

א. בכל מלחמה יש סכנת נפשות, ורק ע"י השמדת האויב מצילים נפשות ישראל, בין אם מדובר בחיי החיילים, ובין אם מדובר באזרחים יושבי הארץ, ומה דמלחמה דוחה שבת הוא מדין פיקו"נ שדוחה שבת.

ב. לדברי השפת אמת (שבת י"ט ע"א) מלחמה דוחה שבת כעין מילה ושחיטת הפסח, ואף אם אין כל שמץ סכנה, וכבר הבאתי שכבר קדם לו הריב"ש (סימן ק"א).

דין מכשירין אם דוחין שבת

ולפי שתי הדרכים נראה פשוט לענ"ד שדין מלחמה כדין קידוש החודש וכדין פיקו"נ, דאף במלחמה אין כאן מעשה מסויים שכרוך בחילול שבת והתירתו התורה, וע"כ שהתורה התירה את המתבקש ונצרך למטרה מסויימת שהיא נצחון המלחמה, וגם מכשירין מותרים.

אך באמת יש לחלק בין קידוש החודש שבעצם מצותה אין חילול שבת, וע"כ שלא באה תורה להתיר אלא מכשירין למלחמה שמטבעה יש בה חילול שבת, ובמבחן הזה יש לעיין אם דומה פיקוח נפש לקידוש החודש או למלחמה.

אך מ"מ נראה שדומה מלחמה לפיקוח נפש בשבת וכן לאוכל נפש ביו"ט שאף בה יש חילול יו"ט מטבעו, ואעפ"כ כיון שלא מדובר במעשה מסויים מסברא הוי אמינא להתיר מכשירין אם לא שאסרתן תורה מ"הוא ולא מכשיריו", וכך גם במלחמה, ולא רק הריגת האוייב מותרת בשבת אלא אף כל מכשירי המלחמה.

ודו"ק בכל זה.

מה תצעק אלי דבר אל בני ויסעו

מה תצעק אלי דבר אל בני ויסעו

"ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'... ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם. ה' ילחם לכם ואתם תחרשו. ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. ואתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה" (שמות פרק י"ד פסוק י" – ט"ז).

ראו רבים וגם תמהו, הלא אומנות אבותינו בידינו וכך נצטוינו, לזעוק אל ה' בשעת צרה וצוקה, להתנפל לפניו בתחנון ובתפלה ובצעקה, ומה זה שאמר ה' למשה "מה תצעק אלי".

אלא שיש ונגזרה גזירה, ואין לבטלה בכל כח שבעולם ואף לא בכח התפילה כי אם בכל הבטחון בלבד. וכך היה בשעה שעמדו ישראל על הים.

וכך כתב בנפש החיים (שער א' פרק ט'):

"ובעת קריעת ים סוף אמר הוא יתברך 'מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו' (שמות י"ד ט"ז) ר"ל דבדידהו תליא מילתא שאם המה יהיו בתוקף האמונה והבטחון ויסע הלוך ונסוע אל הים סמוך לבם לא יירא מעצם בטחונם שודאי יקרע לפניהם, ואז יגרמו עי"ז התעוררות למעלה שיעשה להם נס ויקרע לפניהם".

וכך שמעתי ממו"ר כ"ק בעל הדברי יציב זצ"ל בשם הרה"ק ר' פנחס מקוריץ, והדברים היו רגילים על לשונו תדיר.

וכבר קדמם באור החיים וכתב בזב ביאור נפלא (שמות י"ד ט"ו):

"מה תצעק אלי פירוש כי אין הדבר תלוי בידי הגם שאני

מה תצעק אלי דבר אל בני ויסעו

חפץ עשות נס כיון שהם אינם ראויים מדת הדין מונעת ואין כח ברחמים כנגד מדת הדין המונעת, ואמר אליו דבר אל בני ישראל פירוש זאת העצה היעוצה להגביר צד החסד והרחמים דבר אל בני ישראל ויתעצמו באמונה בכל לבם ויסעו אל הים קודם שיחלק על סמך הבטחון כי אני אעשה להם נס ובאמצעות זה תתגבר הרחמים".

ומעל כולם הלא סוד זה נתגלה בזוהר הק' (ח"ב נ"ב ע"ב):

"א"ר יהודה א"ר יצחק פרעה חכים מכל חרשוי הוה ובכל אינון כתריין ובכל אינון ידיען אסתכל ובכל סטרא דלהון לא חמא פורקנא דלהון ישראל ולא הוה תלי בחד מנייהו, ועוד דהא בכלהו קשירו קשרא עלייהו דישראל ופרעה לא סבר דאית קשרא אחרא דמהימנותא דאיהו שליט על כלא, ועל דא הוה אתקיף לביה".

פרעה מכשף היה, וידע שאין לישראל תקומה ותקווה. כל הדרכים נסתממו וכל השערים ננעלו בפניהם. בטוח היה בנצחונו וכך העלה באצטגנוניו. אך לא ידע הוא את סוד האמונה, ולא ידע שהבוטח בה' חסד יסובבנו אף אם כל שאר הסגולות והעצות פג כוחם, והוא שאמר הקב"ה למשה רעיא מהימנא "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו".

ונראה עוד דכל עשרת המכות על נסיהן ונפלאותיהן הכנה והכשר היו לנסיון הגדול ולישועה הגדולה של קריעת ים סוף, דכבר ביארתי במק"א דכונה כפולה ומוכפלת היה בעשרת המכות וכדברי הכתוב (שמות י' ב') "למען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרים ואת אתתי אשר שמתים במ". מחד היו המכות עונש לפרעה ומצרים שציערו את ישראל ארבע מאות שנים, ומאיך היו המכות לאות ולמופת לבני ישראל שהקב"ה לבדו שליט בעליונים ובתחתונים ואין עוד מלבדו.

וכבר ביארו הקדמונים בחכמתו העמוקה של רבי יהודה שהיה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב, דעשרת המכות חלוקות לשלש חלוקות, שלשת הראשונים, דם צפרע וכנים היו בעפר הארץ ומי הים שהם הדרגה

מה תצעק אלי דבר אל בני ויסעו

הנמוכה של הבריאה. המכות האמצעיות ערוב דבר ושחין היו באדם ובבעלי החיים שהן למעלה מדרגת הארץ, וארבעת האחרונים היו בגרמי השמים, ברוחות השמים שהביאו את הארבה ממרחק, בברד שניתך ארצה, וליקוי המאורות במכת החושך, ומעל כולם מכת בכורות שהיתה בנפש האדם.

וכל זאת לגלות ולהודיע שאלקי השמים הוא אלקי הארץ ובורא שמים הוא יוצר האדם, והוא לבדו תקיף ובעל היכולת ובעל הכוחות כולם, אין עוד מלבדו ואפס זולתו.

ורק בכח אמונה זו באו ישראל בתוך הים בחרבה וזכו לנס קריעת ים סוף.

ב

איתא במכילתא (בשלח ריש פרשה ג):

"ר' אליעזר אומר, אמר הקב"ה למשה משה בני נתונים בצרה הים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה. מה תצעק אלי, שהיה (ר' אליעזר) אומר יש שעה להאריך ויש שעה לקצר, "א-ל נא רפא נא לה" – הרי זה לקצר, "ואתנפל לפני ה' כראשונה ארבעים יום" – הרי זה להאריך".

וכעין זה בספרי סו"פ בהעלותך:

"שאלו תלמידיו את ר' אליעזר עד כמה יאריך אדם בתפילתו, אמר להם: אל יאריך יותר ממשה, שנאמר: ואתנפל לפני ה' כראשונה את ארבעים היום ואת ארבעים הלילה, ועד כמה יקצר בתפילה, אמר להם: אל יקצר יותר ממשה, שנאמר: "א-ל נא רפא נא לה", יש שעה לקצר ויש שעה להאריך".

מה תצעק אלי דבר אל בני ויסעו

וע"ע כע"ז בברכות ל"ד ע"א.

והנה חז"ל לא פתחו לנו שערי אורה לדעת עת וזמן לכל חפץ, עת להאריך ועת לקצר, ולא נגלו לנו תעלומות חכמה לדעת מדוע משה רבינו לפעמים האריך ולפעמים קיצר.

ולפי המבואר בדבריהם של שלשה גדולי עולם, ודברי הזוהר הנ"ל דבכח הביטחון להשלים את כח התפילה (וכבר הארכתי במקום אחר לבאר (לעיל מאמר ה') דכח הביטחון יש בו כדי להגן על הבוטח ולהבטיח שהקב"ה ימלא בטחונו וכדכתיב (תהלים ל"ב, י'): "הבוטח בה' חסד יסובבנו"). וביאור הדבר, דהלא כל כח התפילה אינו אלא בכך שע"י תפלתו גורם האדם לפתוח לעצמו את שערי השפע בריבוי הרחמים והחסד, ו"ברכה" נגזרת מלשון "בריקה" ו"ריבוי" כמ"ש הרשב"א (בשו"ת ח"ה סי' נ"א) ושפע זה מתרבה ויורד גם בכח מצות הביטחון.

ואפשר דמשום כך כאשר התפלל משה לרפואתה של מרים - שהיתה צדקת גמורה ומסתמא עז היה בטחונה בהקב"ה הרופא כל בשר ומפליא לעשות - לא האריך בתפילתו אלא קיצר עד למאוד. אך כאשר התפלל על בני ישראל לאחר חטא העגל, שהקב"ה ימחל לעוונם ולא היתה אצלם השלמת הביטחון במקום התפילה, ראה משה, רעיא מהימנא, צורך להתנפל לפני ה' ולהאריך בתפלה.

ולפי זה מובן שאמר הקב"ה לישראל: "מה תצעק אלי, דבר אל בני ישראל ויסעו" ואם יסעו בני ישראל לתוך הים ויכנסו לתהומות ויבטחו באביהם שבשמים שיציל ויושיע משבולת מים רבים, אזי בכח הביטחון ינצלו אף במיעוט תפילה.

ואפשר לומר עוד, דבאמת לא היו בני ישראל ראויים להיגאל, משום חסרון אמונה שבהם, דהלא טענו כנגד משה: "המבלי אין קברים במצרים", ונזקקו לתשובת המשקל ולחיזוק במידת האמונה והבטחון כדי שיהיו ראויים להיגאל.

מה תצעק אלי דבר אל בני ויסעו

וזה שאמר הקב"ה למשה: "מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו", וכאשר יכנסו לתוך הים ויבטחו בקב"ה שיצילם, בכך תגדל זכותם ויתקנו את אשר עוותו ויהיו ראויים לנס.

[מנחת אשר אמונה ובטחון מאמר ט"ז]

ולדאבון לב עדיין שרויים אנו במלחמה קשה ונוראה, והשבוע נהרגו חיילים רבים הי"ד, והלב כואב ודואב, וצריך להרבות בתפילה, אך גם להתחזק באמונה ובטחון שהקב"ה שאין עוד מלבדו.

מרגלא בפומיה דמו"ר הגה"ק בעל דברי יציב, רגילים אנו לומר "נעבעך" אין לנו לנישען אלא עלך אבינו שבשמים, אוי לנו כמה מסכנים אנחנו שאין לנו על מי להישען אלא על אבינו שבשמים.

אך באמת יש להכריז בקול גדול ובקומה זקופה, "אין לנו על מי להישען אלא על אבינו שבשמים", "אשור לא יושיענו, על סוס לא נרכב עוד ולא נאמר עוד אלוקינו למעשה ידינו", לא כוחי ועוצם ידי עשו לי את כל החיל הזה, אין עוד מלבדו ואפס זולתו.

וכאשר מכירים אנו בכך שאין לנו על מי להישען אלא על אבינו שבשמים, בכח האמונה והבטחון הקב"ה לא יעזבנו, "הוא מושיענו והוא יושיענו ויגאלנו שנית, וישמיענו לעני כל חי לאמר הן גאלתי אתכם אחרית כראשית להיות לכם לאלקים".

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

